

УДК 811.112.2'81'42

ЕКСПАНСІЯ СИНТАКСИЧНОЇ СТРУКТУРИ ЯК ЗАСІБ СТИЛІСТИЧНОЇ ВИРАЗНОСТІ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ НАУКОВО-ЛІНГВІСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Н.В. Карпусенко (Харків)

Стаття присвячена способам розширення синтаксичної структури у німецькомовному науково-лінгвістичному дискурсі. В роботі проводиться аналіз використання наступних стилістичних прийомів експансії: перераховування, градації, антитези, різних видів повторів, плеоназму, синтаксичної та лексичної тавтології як засобу стилістичної виразності у текстах німецькомовних лінгвістичних монографій, а також особливостей їх функціонального призначення.

Ключові слова: анафоричний повтор; антитеза; градація; експансія синтаксичної структури; перелічення; плеоназм; синдетичні, асиндетичні, полісиндетичні зв'язки; стилістичні прийоми; тавтологія.

Н.В. Карпусенко. Экспансия синтаксической структуры как средство стилистической выразительности в немецкоязычном научно-лингвистическом дискурсе. Статья посвящена способам расширения синтаксической структуры в немецкоязычном научно-лингвистическом дискурсе. В работе анализируется использование следующих стилистических приемов экспансии: перечисления, градации, антитезы, разных видов повторов, плеоназма, синтаксической и лексической тавтологии как средств стилистической выразительности в текстах немецкоязычных лингвистических монографий, а также особенностей их функционального предназначения.

Ключевые слова: анафорический повтор; антитеза; градация; перечисление; плеоназм; синдетические, асиндетические, полисиндетические связи; стилистические приемы; тавтология; экспансия синтаксической структуры.

N.V. Karpusenko. Syntactic Structure Expansion as Means of Stylistic Expressiveness in German Scientific Linguistic Discourse. The article discusses syntactic structure extension methods in the German linguistic discourse. The work analyses the use of the following stylistic technique of expansion: enumeration, gradation, antithesis, various kinds of repetition, syntactic and lexical tautology as expressive means in text of German linguistic monograph, as well as their functional peculiarities.

Key words: anaphora, antithesis, asyndetic and polysyndetic relations, device, enumeration, expansion of syntactic structure, gradation, pleonasm, stylistic repetition, syndetic, tautology.

З точки зору стилістики потребує дослідження сама структура речення, його довжина, поширеність, дотримання чіткого порядку слів. Думку щодо універсальності синтаксичних ознак наукових текстів, можна вважати вірною лише частково. Актуальність дослідження засобів стилістичної виразності, що використовуються у науково-лінгвістичних текстах, та особливостей функцій, що вони виконують пов'язана з поглибленням інтересу до засобів висловлення експресивності в науковому мовленні та недостатнім рівнем вивчення цього питання. Об'єктом нашого до-

слідження є німецькомовний науково-лінгвістичний текст і дискурс. Предмет дослідження – засоби розширення синтаксичної структури в науково-лінгвістичному тексті та дискурсі.

Мета дослідження полягає у проведенні аналізу засобів експансії синтаксичної структури та виявленні особливостей їх функціонування у німецькомовному науково-лінгвістичному дискурсі.

Матеріалом дослідження слугували німецькомовні лінгвістичні монографії.

Стилісти дотримуються думки про те, що навіть найбільш класична модель речення, суворо до-

тримана в граматичній нормі, що на перший погляд не має жодної незвичності в своїй організації, в різних контекстах може використовуватися для висловлення широкого діапазону експресивності. Всі синтаксичні стилістичні засоби поділяються на синтаксичні засоби виразності та стилістичні прийоми. Під синтаксичними засобами виразності слід розуміти: нормативні структури, виразність яких визначається контекстом, наприклад, типом композиційно-мовленнєвої форми, планом викладу, типом тональності та інше; синтаксичні структури, що мають більш визначений, хоча й абстрактний характер виразності, наприклад, довжина речення, порядок слів в реченні, семантичний тип речення. Під стилістичними прийомами розуміють незвичні сполучення та розташування частин структури як у межах одного речення, так й в межах цілого текстового фрагменту. Зміна структури речення розглядається також як джерело синтаксичної виразності. З цим процесом пов'язані наступні стилістичні прийоми: редукція синтаксичної структури; експансія синтаксичної структури; трансформація структури речення; усвідомлене порушення порядку слів та речень. Виділяються два види експансії синтаксичної структури: експансію – розширення структури речення за рахунок лінійного збільшення кількості одиниць, які входять до нього; та експансію за рахунок ускладнення структури шляхом введення до групи головних членів речення додаткових одиниць [1, с. 299–305].

Надалі в цій статті ми будемо говорити про прийоми експансії першого виду: перелічення, градації, антитези, різні види повторів, плеоназм та тавтології та їхнє вживання в німецькомовних науково-лінгвістичних текстах.

За визначенням М.П. Брандес, перелічення (*Aufzählung*) – розповсюджений засіб синтаксичної виразності, що створюється шляхом використання однорідних синтаксичних одиниць різного обсягу у межах завершеного висловлення. Воно може бути парним, сполучниковим та безсполучниковим [1, с. 307]. Перелічення в наукових текстах взагалі, і в науково-лінгвістичних, зокрема, використовується авторами задля підкреслення одиниці найбільшої значущості та як засіб синтаксич-

ного упорядкування. Тут і надалі у роботі матеріал ілюструється прикладами з німецькомовних монографій в галузі лінгвістики.

Jede Stilanalyse hat eine analytische und synthetische Seite [3, S. 51]. – В цьому реченні вживаються однорідні означення, це є найпростішою формою перелічення.

Aus diesen Stilzugkonzepten geht hervor, dass die Kategorie „Stilzug“ sowohl präskriptiv als auch deskriptiv (und damit auch wertend) verwendet wird [3, S. 55]. Тут вживаються однорідні прислівники у якості означення, що зв'язані один з одним за допомогою складних сполучників сурядності: *sowohl ... als auch*.

Синдетичний зв'язок за своїм характером підходить для перелічення, він поєднує одним сполучником два члени речення. Полісиндетичний зв'язок як різновид сурядного поєднує більшу кількість елементів, що перелічуються, супроводжуючи кожен сполучником *und, oder, aber*. Асиндетичний сурядний зв'язок поєднує окремі члени речення без сполучника між ними. Сурядність пропонує однотипність, однакову функціональність, синтаксичну самостійність компонентів. Асиндетичний сурядний зв'язок може бути стилістичним засобом створення спокійної розповіді, прийомом створення фотографічної точності опису. Полісиндетичний зв'язок створює ефект розміреності, врівноваженості викладу, нагадує структурування висловлення в казках, розповідях для дітей, простому розмовному мовленні [1, с. 307–308].

Наукові тексти характеризуються використанням як полісиндетичного, так й асиндетичного зв'язку. Поширеною є комбінація двох видів зв'язку: асиндетичного та синдетичного. Використання цих сурядних зв'язків в науково-лінгвістичному тексті слугує не лише розширенню структури речення, але й взаємозв'язку одиниць в реченні та для оформлення характерних для наукового мовлення надфразових одиниць і їх об'єднання в абзаци.

Різновидом перелічення можна вважати стилістичний прийом градації – зростання (клімаксу, антиклімаксу).

Die schwierige Frage ist nun die: wie lässt sich im einzelnen Fall entscheiden, ob eine Wortform, ein Wort, ein Ausdruck als richtig, als zulässig, als fehlerhaft zu bezeichnen sei? [1, S. 62]. В цьому прикладі йдеться про зменшення якості ознаки, зростання негативності.

У наростанні завжди є момент емоційного напруження. Це явище обумовлюється самою природою градації, тим, що найголовніше, найважливіше у висловленні повідомляється не одразу, а поступово. Ця поступовість, що вимагає від читача очікувати та передбачати вершину наростання, вже створює певну емоційну напругу. Градація може сприйматися не лише через те, що кожна наступна сходинка (член) клімаксу володіє більшою емоційною або логічною насиченістю у порівнянні із попередньою, а й через те, що результатом цього прийому є загальне емоційне напруження [3, с. 147–148].

Um den Stil eines Textes als Ganzheit zu erfassen, müssen die einzelnen Ebenen des Textes analysiert und in ihrem Zusammenwirken, in ihrer Leistung für die Ganzheit verallgemeinert und beschrieben werden [3, S. 51]. В цьому реченні вживання прийому зростання пов'язано із переданням черговості виконання певної дії, тобто тут використовується пряма функція градації в науковому мовленні – організація великих об'ємів інформації та ще й з використанням ефекту емоційного напруження.

Здатність організовувати настільки великі “шматки” тексту є притаманною клімаксу або антиклімаксу і вона є можливою лише в писемному мовленні, що дозволяє читачу проводити зіставлення частин висловлення, віддалених одна від іншої. Подібний дистанційний механізм відбору та розподілення синтактико-стилістичних засобів здатен з'єднати в єдину комплексну побудову опис певного явища, надаючи йому форму складного синтаксичного цілого [3, с. 149].

На нашу думку, певним різновидом градації можна назвати поширені зіставлення на кшталт: *Je abstrakter, abgeblasster die Bedeutung eines Wortes, desto mehr Mundarten stimmen in seinem Gebrauch überein; je sinnlicher die Bedeutung,*

desto größer ist die Abweichung zwischen den einzelnen Mundarten, desto größer auch die Schwierigkeit, einem Ausdruck allgemeine Geltung zu verschaffen [1, S. 53]. – В цьому випадку збільшення емоційного напруження за рахунок градації підкріплюється використанням дворазового повтору.

Таким чином, завдяки використанню прийому градації автору вдається передати поняття більш деталізовано, більш розгорнуто. Сама композиція градації надає можливість показати декілька рис одного явища. Головна синтаксична характеристика цих конструкцій – відносини сурядності між їхніми частинами, що говорить про рівноправність цих елементів. В цій структурі інколи використовуються слова, які не можуть створювати логічне та емоційне посилення. В цьому випадку ці слова отримують контекстуальне значення та стають контекстуальними синонімами [3, с. 153].

Крім того, серед стилістичних прийомів, що використовуються в науковому мовленні задля розширення структури речення, слід також назвати прийом антитези. Антитеза слугує цілям пояснення, тлумачення явища через його протиставлення іншим явищам, фактам, обставинам, тобто за допомогою антитези розглядаються протилежні ознаки та риси фактів, що досліджуються, стають більш зрозумілими їх найбільш специфічні властивості. Слід розрізняти прийом антитези та логічне протиставлення, що використовується в науковому мовленні значно частіше, проте не є стилістичним прийомом та носієм експресивності. У логічному протиставленні беруть участь протилежні поняття.

Durch die Art und Weise, wie man spricht oder schreibt – z. B. autoritär oder gleichberechtigt, offiziell oder privat, streng oder freundlich – drückt man aus, welche sozialen Beziehungen man zum Empfänger hat oder herstellen will. [3, S. 27].

Bei aller Unterschiedlichkeit von Text- und Stilauffassungen lassen sich doch gewisse einheitliche methodische Verfahren für das Herangehen an Text- und Stilanalysen erkennen und verallgemeinernd beschreiben [3, S. 47]. В останньому випадку логічному протиставленню

підлягають не прямі антоніми, тут зіставляються слова різних частин мови.

За І.Р. Гальперінім, антитеза реалізується не лише при зіставленні протилежних явищ, але й завдяки використанню слів, що не висловлюють протилежних понять. Лише тоді йдеться про стилістичний прийом. В цих випадках слова отримують певні додаткові відтінки значення [2, с. 168].

Will man z. B. einen Sachtext unter dem Gesichtspunkt seiner Funktion oder Partnerbezogenheit stilistisch untersuchen, sind funktionalstilistische oder pragmatische Methoden sehr geeignet. Will man dagegen ein Gedicht analysieren, zumal eines, das hermetisch scheint, bieten sich strukturalistische oder semantische Herangehensweisen an, in die in der Regel eine Phase deskriptiven oder werkimmanen Vorgehens eingeschlossen sein wird [3, S. 33].

Прийом антитези використовують для опису об'єкту дослідження. Антитеза може оформлюватися у вигляді чіткого паралелізму з лексичним повтором.

Die Art und Weise, wie man sich äußert (ebenso die Art und Weise, wie man sich kleidet, wie man sich einrichtet usw.), drücken die Zugehörigkeit zu einer bestimmten Schicht oder Gruppe aus oder genau das Gegenteil, nämlich den Wunsch, nicht dazuzugehören, sich durch Stilisierungspraktiken von anderen abzuheben, sich zu unterscheiden [3, S. 28].

Es gibt innerhalb der Muster Elemente des Normativen als Handlungsorientierung, und es gibt Nichtgenormtes, Freiräume, die man individuell füllen muss [3, S. 25].

Крім того є можливим використання цього прийому для критичної оцінки робіт різних вчених (позитивної та негативної одночасно).

Dass die Autoren Texte als eine „kommunikative Okkurrenzen“ betrachten, d.h. als eine kommunikations- und damit handlungsbestimmte Größe, ist ein wichtiger Schritt... Problematisch ist an der oben zitierten Äußerung zu Text als kommunikativer Okkurrenz die Feststellung, dass die Nichterfüllung eines der Kriterien den Textcharakter überhaupt in Frage stelle [4, S. 20].

Розповсюдженим способом розширення синтаксичної структури є різноманітні види повторів, головне призначення яких – смислове та емоційне підсилення певної частини висловлення [1, с. 308].

Для наукового мовлення більш характерним є використання анафоричного повтору, тобто повторюється початковий елемент уреченнях, що йдуть одне за іншим. Цей різновид повтору слугує для досягнення більшого зв'язку між частинами поширеного висловлення. У якості елемента, що повторюється можуть виступати різні частини мови, як самостійні, так й службові, наприклад, є можливим повторення сполучників та прийменників, а також повторення цілих висловлень.

Ausgehend von Erfahrungen, Situationsmustern, Erwartungen über Normen, Text- und Stilmuster, Stilzüge u. a. wird der Text von seinem Ganzen zu den Teilen hin untersucht. Ausgehend von den einzelnen Erscheinungen auf der Textoberfläche werden Überlegungen in Bezug auf die Funktion für das Text- und Stilganze angestellt und daraus Verallgemeinerungen abgeleitet [3, S. 48].

Використання простих контактних повторів в науково-лінгвістичних текстах є значно рідшим через їхню притаманність розмовному стилю, їхню надмірну емоційність. Вживання по-дібних конструкцій в науковому мовленні є вимушеним явищем, що пов'язано із неможливістю випущення певного слова чи словосполучення.

Solche Typen sind bei Isenberg: „gnosogene“ Texte, „kopersonale“ Texte, „ergotrope“ Texte, „kalogene“ Texte, „religiotrope Texte“, „ludophile“ Texte [3, S. 24]. В цьому випадку ми можемо говорити про повторення іменника *Texte* через перелічення певних термінологічних словосполучень, складовою частиною яких є цей іменник.

Задля надання певної ритмічності мовленню в науково-лінгвістичних текстах автором можуть використовуватися фразеологічні вирази, в яких поєднуються однакові: *Hand in Hand*, або співзвучні слова: *Tür und Tor öffnen*.

Mit der Wahrnehmung der vorhandenen lautlichen Übereinstimmung von Wörtern, mit der Abstraktion einer Bedeutungssilbe, geht aber Hand in Hand die Wahrnehmung ihrer Verschiedenheiten [1, S. 99].

Ist aber die Wahrnehmung gar eine unvollständige, so ist der willkürlichen Endstellung Tür und Tor geöffnet [1, S. 99].

Заміщення певних слів на синонімічні їм слова, заміщення іменника на особовий чи відносний займенник можна також вважати різновидом повтору, викликано це явище намаганням зв'язати великі частини матеріалу в одне ціле та ще й уникнути тавтологічних повторів.

Sie sind das ältere, sozusagen, „Klassische“ Verfahren. Folgt man diesem, so hat man den Untersuchungsbereich, d. h. die Textmenge, von vornherein festzulegen. In extremem Fall wären es alle möglichen Texte überhaupt, die nach Typen geordnet werden sollten. Kriterien werden nicht aus den einzelnen Textexemplaren selbst ausgeleitet, sondern aus vorangegangenen theoretischen Verallgemeinerungen gewonnen und der Untersuchung vorangestellt. Isenberg stellt strikte Regeln für diese Vorgehensweise auf, von denen ich einige nenne: ... Typologisierungsversuche von dieser Art bringen Probleme in zweierlei Hinsicht mit sich [3, S. 24].

Проте уникнути тавтологічних висловлень в науковому мовленні на жаль не завжди вдається. Як відомо, тавтологія є різновидом плеоназму – семантичного повтору однокореневих слів та висловлень, що слугує для пояснення думки, її конкретизування та посилення [1, с. 310].

Man vergleicht das konkrete Exemplar mit diesen Erwartungen, d. h. der reale Text wird mit einem ideellen, vorgestellten Idealtext verglichen [3, S. 47].

Плеоназм може створюватися також завдяки використанню контекстуальних синонімів: *Was dem Anfänger mitunter als ein Durcheinander oder gar Chaos erscheint, erweist sich als ein Wechsel von Sichtweisen, durch die die Analyse schrittweise vorangebracht wird* [3, S. 49]

Виділяються лексична та синтаксична тавтології. Прикладом лексичної тавтології вважатимемо наступний:

Wir haben zu akzeptieren, dass so ein so vielseitiges Phänomen von verschiedenen Seiten her angegangen werden muss [3, S. 33]. Тут йдеться

про тавтологічний повтор на основі етимологічної спорідненості слів, про використання прикметника та іменника, що мають один корінь (*Figura etymologica*) [4, с. 60]; та однокореневих дієслова та іменника: *Es formulierte sich als Denkinhalt im Verlauf des Formulierens* [3, S. 75].

Під синтаксичною тавтологією розуміється повтор ідентичних за змістом та граматично синонімічних елементів у структурі речення [1, с. 310].

Man vergleicht das konkrete Exemplar mit diesen Erwartungen, d. h. der reale Text wird mit einem ideellen, vorgestellten Idealtext verglichen [3, S. 47]. *Wie viel beim ersten Wollen erreicht werden kann, zeigt am besten ein Blick auf das, was schon erreicht worden ist* [1, S. 143].

Розповсюдженим видом тавтології є “парні слова” (Wortpaare) з різними видами семантичних відносин: синонімічних та антонімічних. Ці мовні явища підвищують виразність висловлення за рахунок надмірності форми вираження [1, с. 310].

Es erscheint unlogisch und anstößig, einen Menschen, der getrunken hat, als einen getrunkenen zu bezeichnen [1, S. 64]. *Solcher Stimme aber ist die Rede des Alltags nicht gewachsen; was täglich und stündlich erklingt, ist matt und abgeblasst, zu leicht für das Spiel gesteigerter Kräfte* [1, S. 84]. Використання цих парних синонімічних утворень слугує автору для висловлення негативної оцінки.

Емфатична конструкція: *das ist es, was ...; er was es, der ...* виступає у граматиці інтенсифікатором лексико-граматичного значення одного з елементів синтаксичної структури. Ця властивість має великі можливості виразності, адже з її допомогою можна виділити та підкреслити будь-який член речення [1, с. 310].

Es ist also ein sehr reiches, fast verwirrendes Bild, das sich uns bei Betrachtung der Bedeutungsentwicklung darbietet [1, S. 115];

Es sind meist noch überschüssige Laute vorhanden, Laute, die mit der Grundbedeutung nichts zu tun haben können [1, S. 99];

Певним різновидом цієї конструкції, що вживається в науковому тексті є використання прикладок. Вони також сприяють виділенню певного слова в синтаксичній структурі, здебільшого йдеться

про іменник та певним образом надають пояснення поняттю:

Die Schwierigkeit, die Sprache von fremden Bestandteilen frei zu halten, ist gar nicht so groß, wie es auf den ersten Blick erscheinen mag [1, S. 142]; *Das künstlerische Gestaltungsmittel Gespräch ermöglicht in der Epik differenzierte Formen seiner Umsetzung* [3, S. 70].

Слід звернути увагу на те, що використання цих синтаксичних конструкцій, з одного боку свідчить про прагнення автора зробити своє мовлення більш прийнятним та зрозумілим, спростити сприйняття інформації, об'єднати великі частини тексту в одне ціле, певним чином суб'єктивувати висловлення, привернути увагу до того чи іншого явища, надати вказівки. З іншого боку, існує тенденція зробити ці стилістичні засоби виразності нейтральними для наукового мовлення, характерною рисою наукового стилю, основною причиною вживання яких є організація великої кількості інформації в єдине синтаксичне ціле. На нашу думку, використання лише нейтральних синтаксичних, лексичних та граматичних одиниць, повне підкорення вимогам повідомлення інформації в межах наукового мовлення, призводить до створення тексту нецікавого та важкого до сприйняття. Перспективним буде

дослідження засобів висловлення експресивності в науковому мовленні з точки зору доцільності їх використання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брандес М.П. Стилистика текста / М.П. Брандес. – М. : Прогресс-Традиция, ИНФРА-М, 3-е изд., перераб. и доп., 2004. – 416 с.
2. Гальперин И.Р. Избранные труды / И.Р. Гальперин. – М. : Высш. школа, 2005. – 255 с.
3. Разинкина Н.М. Стилистика английского научного текста / Н.М. Разинкина. – М. : Едиториал УРСС, 2005. – 216 с.
4. Fix Ulla, Hannelore Poethe, Gabrielle Yos. Textlinguistik und Stilistik für Einsteiger, Peter Lang GmbH, Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main, 2002. – S. 236.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Behaghel Otto. Die deutsche Sprache / Behaghel Otto. – Halle : Veb Max Niemeyer Verlag. – 1958. – 314 S.
2. Drosdowski G. Die Grammatik der deutschen Gegenwartssprache / Drosdowski G., Gelhaus H., Mangold M. – Mannheim : Dudenverlag, 1984. – 804 S.
3. Fix Ulla. Textlinguistik und Stilistik für Einsteiger / Fix Ulla, Hannelore Poethe, Gabrielle Yos. – Frankfurt am Main : Peter Lang GmbH, Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2002. – S. 236.
4. Fix Ulla. Text und Textlinguistik / Fix Ulla // Nina Janich Textlinguistik, 15 Einführungen - Gunter Narr Verlag Tübingen, 2008. – S. 15–35.